

ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ЗУНР: ЗДОБУТКИ І ПРОРАХУНКИ

ГРИЦЕНЯК Іванна Ігорівна,
*студентка юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету*

Постановка проблеми. Початок ХХ століття для українців став розвитком власного національного державного будівництва. Ключову роль у цьому процесі зіграла Перша світова війна, яка виступила своєрідним каталізатором суспільних процесів у багатьох народів світу. Державний досвід ЗУНР відкриває перед нами ряд уроків державотворення, низку здобутків і прорахунків, які є ключовим дороговказом у подальшому розвитку Української держави. На думку М. Кравчука: «аналіз восьми з половиною місяців розбудови Західноукраїнської Народної Республіки вказує, що саме військо, збройні формування Українських січових стрільців на чолі з Д. Вітовським стали рушійною силою в створенні української держави на західних землях України. Саме їхніми зусиллями закладений фундамент формування національної, державницької свідомості українців, що реально дало можливість 1 листопада 1918 р. проголосити власну державу» [6, с. 26].

Стан дослідження. Висвітлюючи процес розбудови ЗУНР не можна оминати праці, які присвячені даному періоду. Доцільно виділити наукові розробки вітчизняних вчених, зокрема – істориків і правників. Серед яких: О. Вівчаренка, Д. Донцова, М. Драгоманова, О. Карпенка, М. Когутяка, М. Кравчука, А. Крезуба, М. Стахіва, Б. Тищика. Заслугове на увагу збірник «Україна від самостійності до соборності (22 січня 1918 – 22 січня 1919 роки)», в якому автори здійснили всебічний аналіз основних подій, етапів соборності. Серед цих праць – ґрунтовні дослідження А.Крезуба «Нарис історії українсько-польської війни І. Лисяка- Рудницького «Історичні есе» та статтю М. Кравчука «Організаційно- правові засади державного будівництва в період ЗУНР».

Метою даного дослідження є висвітлення уроків державотворення на західних землях України, окреслення здобутків і прорахунків, особливостей державного досвіду ЗУНР [3, с. 28-36]. Для досягнення мети необхідно вирішити ряд дослідницьких завдань: висвітлити особливості розбудови української держави на її західних землях; визначити основні уроки державотворення, здобутки і прорахунки в ході створення і розвитку ЗУНР; проаналізувати й оцінити їхній вплив на подальший розвиток української держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, процес здобуття ЗУНР розпочався у ніч на 1 листопада 1918 р. українські військові з'єднання взяли під свій контроль усі стратегічні пункти Львова. Головну роль в організації цього «Листопадовому зриву» відіграв Дмитро Вітовський [6, с. 27-29]. Першим урядом став тимчасовий Державний Секретаріат, який очолив К. Левицький. Отже нова держава проголошена 1 листопада 1918 р., а юридично закріплена (тобто прийняті закони, що визначали політичні, економічні, соціальні основи розвитку суспільства) 13 листопада 1918 р. із назвою Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) [1, с. 82-106].

Тож бо, встановлюючи здобутки і прорахунки ЗУНР доцільно виділити те, що державним проводом, впершу чергу, було прийнято державні символи: герб – золотий лев на синьому полі, а згодом тризуб, і синьо-жовтий прапор; затверджено державну печатку. Наступним важливим кроком було створення Української Галицької Армії (УГА). Як стверджує М. Кравчук, «перші підрозділи і частини формувалися стихійно, за ініціативою окремих старшин. Виникли спочатку бойові групи, яким надавались найменуван-

ня місцевості. Вони мали неоднорідну структуру, чисельність і зброю. І хоч дії їхні часто були не скоординованими, вони відіграли надзвичайну роль у захисті західних кордонів республіки» [6, с. 29]. Листопадовий чин (у ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918р.) у Львові здійснили очолювані Дмитром Вітовським 1410 вояків при 60 старшинах [4, с.43-63]. Регулярний характер УГА підтверджував закон Української Національної Ради від 13 листопада 1918 року «про загальний обов'язок військової служби громадян ЗУНР». 6 листопада 1918 р. Українською Національною Радою був створений Державний Секретаріат Освіти і Віросповідань, який очолив професор О. Барвінський, після переїзду в Станіслав – доктор А. Артимович, а вже з 17 квітня 1919 р. – А. Крушельницький.

Насамперед розпочалася українізація школи. У лютому 1919 р. у Станіславі з'їзд представників народного учительства Західної України розглянули питання про організацію народного шкільництва і прийняв ряд резолюцій, серед яких: проголошення школи державною інституцією, зарахування народних учителів до державних службовців, відлучення школи від політичних властей та інші. Слідом за рішеннями з'їзду був виданий закон «Про основні улагодження шкільництва на Західній Області Української Народної Республіки». Всього в ЗУНР було відкрито 30 середніх шкіл, з них 20 українських гімназій, три реальні школи та 7 учительських семінарій.

15 листопада 1918 р. було прийнято закон «Про поповнення складу Української Національної Ради делегатами від повітів і міст краю». А 16 листопада – закон «Про тимчасову адміністрацію областей Західноукраїнської Народної Республіки». У державі терміново формувалися органи охорони громадського порядку. «Народну міліцію» повинна була стежити за порядком, охороняти міста та села від мародерів, бандитів, кримінальщини. На місцях створювалися окружні й повітові команди жандармерії, міські та сільські. Судово-прокурорські органи були важливою ланкою державного механізму ЗУНР. 21 листопада 1918 р. Українська Національна Рада прийняла закон «Про тимчасову організацію судів і судової влади».

З метою впровадження судової реформи, Українська Національна Рада 11 лютого 1919 р. ухвалила закон «про утворення в повітах трибуналів першої інстанції» – для розгляду кримінальних справ. Другою вищою інстанцією у цивільних і кримінальних справах мав бути Вищий суд у Львові, і третьою – Найвищий державний суд. Проте тимчасово функції другої та третьої інстанції виконували спеціально створені на цей час сенати – Окремий судовий сенат II інстанції й окремих судових сенат III інстанції. У ЗУНР поновили свою діяльність адвокати і була створена нотаріальна служба, які присягнули, що дотримуватимуться законів країни і служитимуть в ім'я її блага. Окрім органів цивільної юстиції, створювалася й військова юстиція. Вже 16 листопада 1918 р. Державний секретаріат видав розпорядження про організацію системи військових судів. 10 березня 1919 р. Комітет Української Національної Ради оголосив амністію. На початку 1919 р. в ЗУНР була створена досить численна (близько 120 тис.) дисциплінована й патріотично налаштована армія. У структурі УГА були різного роду війська: піхота, кіннота, артилерія, а також санітарна, ветеринарна служби, судова система, військово-духівництво. Армія ЗУНР хоробро воювала із силами панської Польщі, які її значно перевищували [5, с. 21-26].

8 квітня 1919 р. було прийнято закон «Про право громадянства Західної області УНР і правовий статус чужоземців».

Важливим напрямом діяльності ЗУНР було розв'язання найгостріших соціально-економічних проблем. Найважливішою з них була земельна. 14 квітня 1919 р. було прийнято закон про земельну реформу, який закріплено: передачу землі великих власників земельним комітетам; встановлено юридичну відповідальність за самочинне захоп-

лення земель. Було запроваджено 8-годинний робочий день, встановлено державну монополію на продаж найважливіших продуктів та уведено національну валюту: гривні та карбованці.

Вперше розглядалися фінансові питання на засіданні Української Національної Ради. Тоді ж було створено її фінансово-бюджетну комісію на чолі з головою Уряду Костем Левицьким. Значні труднощі відчував уряд ЗУНРу і у розбудові банківської системи. Головну контору державного «Австро-Угорського Банку» у Львові та інших містах Галичини, було перейменовано на Український Державний Банк, а місцеві відділи стали його філіями. Після створення ЗУНР на її території перебували в обігу австро-угорські крони. На перших порах використовувались грошові кошти, які зберігались у банківських установах. Проте, 13 листопада 1918 р. уряд ЗУНР видав розпорядження про відновлення збору всіх податків та платежів, встановлених за часів Австро-Угорщини. В умовах військово-політичної нестабільності населення Східної Галичини з недовірою ставилося до українських грошових знаків і нерідко відмовлялося їх приймати. Так, у квітні 1919 р. повітовий комісар та магістрат м. Броди випустили грошові знаки вартістю 1, 2, 5, 10 та 20 гривень. На відміну від земель, що входили до складу Російської імперії, на території Галичини дуже рідко грошові замітники створювалися національними громадами [7, с. 3-20]. Після встановлення на Західній Україні польського панування грошові випуски міст Галичини були вилучені з обігу і знищені.

Якщо проаналізувати зовнішню політику ЗУНР, то у Києві 22 січня 1919 р. проголошено Акт злуки ЗУНР і УНР, укріплено міжнародні позиції: відкрито посольства в Австрії, Угорщині і Німеччині; дипломатичні представництва в Чехословаччині, США, Бразилії, Канаді, Італії [2, с. 61-71]. Делегація ЗУНР брала участь у Паризькій мирній конференції.

Крім того, необхідно підкреслити, що процес державотворення відбувався в ході війни з Польщею впродовж 1918-1919 р. За результатом війни 25 червня 1919 р. Паризька мирна конференція визнала права Польщі на окупацію Східної Галичини. 16-18 червня 1919 р. УГА відступила за р. Збруч і об'єдналася з армією УНР. Територію Галичини до р. Збруч Польща окупувала.

Висновки. Отже, героїчна спроба українського народу здобути свободу, побудувати свою державу зазнала невдачі. Проте боротьба не була марною. За умов постійної воєнної розрухи урядові ЗУНР вдалося налагодити адміністрацію краю, забезпечити функціонування шкіл, пошти, телеграфу, залізниці і прийняти цілу низку законів: «Про тимчасову адміністрацію і організацію судів» (16 листопада 1918 р.), «Про державну мову» (15 листопада 1918 р.), «Про виконання громадських прав і обов'язків» (8 квітня 1919 р.), «Про земельну реформу» (14 квітня 1919 р.), «Закон про вибори до однопалатного сейму ЗО УНР» (16 квітня 1919 р.), «Про восьмигодинний робочий день» (12 квітня 1919 р.) тощо, що підтверджує правову основу будівництва ЗУНР. Слід погодитися з думкою історика І. Лисяка-Рудницького, що значимість ЗУНР полягає в тому, що «Галичина 1918-1919 років – єдиний в новітній історії приклад українського державного правопорядку». По-друге, відбудова ЗУНР була фактом реалізації українцями найсуттєвішого права кожного народу – права на самовизначення.

Список використаних джерел:

1. Баран С. Західно-Українська Народна Республіка: 1918-1923. *Український історик*. 1998. №1—4. С. 82—106.
2. Дацків І. Дипломатичне співробітництво ЗУНР із УНР в добу Української рево-

люції. *Університет*. 2009. № 1. С.61—71.

3. Дерев'янка С., Панчук А. ЗУНР в українській історіографії: Про утворення в 1919 р. ЗУНР. *Укр. істор. журн.* 1995. №2. С.28—36.

4. Карпенко О. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях. З історії Західно-Української народної республіки (до 85-річчя з дня народження професора О.Ю.Карпенка) [Текст] \ за заг. Ред. М. Кугутяка. Ів.-Франківськ, 2006. С.43—63.

5. Кравчук М. Організаційно-правові засади формування війська ЗУНР. *90-річчя утворення Західноукраїнської Народної Республіки: досвід та уроки: матеріали міжнародної наук.-практ. конференції*. Тернопіль, 2008. С.21—26.

6. Кравчук М.В. Армії в державотворенні Західноукраїнської Народної Республіки: організаційно-правові засади. *Актуальні проблеми правознавства*. Збірник наукових праць ЮФ ТНЕУ. Випуск 3. Тернопіль. 2017. С.25—30.

7. Мороз В. Історія ЗУНР: Галичина, Буковина і Закарпаття в 1918-1919 р. *Мандрівець*. 1999. №12. С. 3—20.

8. Українська революція і державність (1917–1920 рр.)/ [Авт. колектив: І.Л. Гошуляк (керівник) та ін.]. Київ, 1998.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ГРОМАДСЬКИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЗУНР

ГРУБІНКО Андрій Васильович,
к.і.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Тернопільського національного економічного університету

Процес формування і розвитку системи правоохоронних органів є невід'ємним атрибутом державотворення. Не стала винятком Українська держава, в якій з часу проголошення незалежності проходить пошук форм та засобів гарантування і охорони прав, свобод та законних інтересів людини. У зв'язку з цим виникає необхідність дослідження особливостей становлення національних органів правопорядку наприкінці 1918 – на поч. 1919 рр. – у яскравий період державотворення на теренах Західної України.

Національно-демократична революція листопада 1918 р. мала наслідком утворення Західно-Української Народної Республіки. Проблема кваліфікованих кадрів в різних галузях господарства була вкрай важливою для ЗУНР. Однак, формування правоохоронних органів було в цілому достатньо кадрово та організаційно забезпеченим у порівнянні, наприклад, з транспортом, поштою, телеграфом чи фінансами.

Громадський порядок забезпечувала насамперед державна жандармерія. У відозві Української Національної Ради від 1 листопада 1918 р. зазначено, що «всі жовніри української народності підлягають віднині виключно Українській Національній Раді і приказам установлених нею військових властей Української Держави. Всі вони мають стати на її оборону» [1, с. 99]. У документі передбачено відкликання «українських жовнірів» з фронтів для оборони державності та створення населенням «боевих відділів», що мали